

ÚJPEST
1840



Újpesti Helytörténeti Értesítő



1994. november

6. szám

Rendkívüli kiadás a háztulajdonosok számára.

IX. évfolyam.

Újpest, 43. szám.

Ingyen példány.

1917. október hó.

ÚJPESTI NAPLO

POLITIKAI UJSÁG

ELŐFIZETESI ÁR:

Félsz. 8 korona. Félév 4 korona.

Hegyesdél 2 korona. Egres szem 16 fill.

Szerkesztőség: 11. kődőlívalat.

Újpest, Árpád-ut 63. III. em. 2.

Megjelenik minden vasárnap.

Lapárta: PENTEKEN este

FELELOS SZERKESZTŐ

NEGYEDI-SZABO BÉLA.

Telefon: 88-30.

Árúdosások: felvétel a kődőlívalat.

Rókar: Jónó könyvnyomdák: Jólvan-ut 3

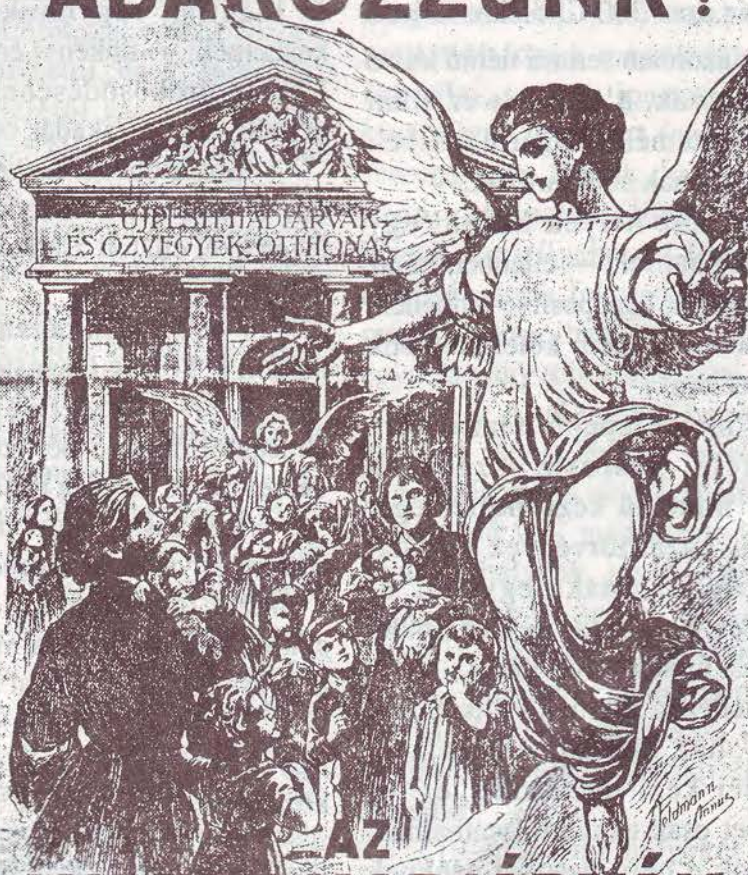
az Újpesti Városi Hirdetők: Városházapost:

Hirdetők: akik előre fizetendők.

Előfizetők: DIJTALANUL kapják

az ÚJPESTI NAPLO NAPTÁRÁT.

ADAKOZZUNK!



—AZ— ÚJPESTI HADIÁRVÁK ÉS ÖZVEGYEK OTTHONA JAVÁRA

Az adományok beküldhetők: Az Újpesti Napló szerkesztőségéhez, Árpád-ut 63., III. em. a. 2. Telefon: 88-30. és az Újpesti Kereskedelmi és Iparbank Rt.-hoz, Árpád-ut 3.

80 esztendeje tört ki az I. világháború

Újpest Alapítólevele (1840)

Én a Nagy Károlyi Gróf Károlyi István Ő Császári Királyi Apostoli Felsége Arany Kulcsossa, mint a' Tekintetes Nemes Pest, Pilis, és Solth törvényesen egyesült Vármegyékben helyezettett Főthi Uradalomnak tulajdonosa, adom tudtára mindenknek: hogy a' nevezett Uradalomhoz tartozó Káposztás-Megyeri pusztámon felálítandó, 's Uj-Megyer nevet viselendő gyarmaton megtelepedni kívánó lakósok részére következő örökös, magamat, és maradékimat kötelező szerződést adtam légyen ki ugymint:

I. Minden megtelepedő kap az Uraságtól.

1-ör Háromszáz azaz 300 □ ölekre terjedő ház helyet, mellyhez azonban semmi némű külső illetőségek nem adatnak, a' mint is ez iránt minden letelepedett személy magáról írásbeli Térítményt az Uradalomnak adni tartozik.—

2-or Az illyes ház helyek között egy személy többet is vállalhat fel; — ellenben ha az e' végre szántt ház helyek benépesítve lennének, az Uraság semmi szín alatt nem köteleztethetik új ház helyek' kiosztására.

3-or Minden megtelepedő házzal bíró lakósok mindenféle gyárokat szabadon álithatnak, és akár minémű kézi mesterséget vagy kereskedést a' hazai törvények korlátai közt szabadon folytathatnak; egyedül a' mészárszéki, serfőzés, és mérés, úgy az épület fával való kereskedési jussok' kivételével.

Ellenben a' Zsellérek, kik tudni illik házzal nem bírnak, és a' ház birtokosoknak nem szegődött cselédjei kézi mesterségnél, és művészetnél, egyebet csak akkor folytathatnak, ha a' ház birtokosok e'beli jussokat ezeknek engednék át.

4-er A' Káposztás-Megyeri Duna parton az Uraság által kimutatandó helyen való kikötő minden lakós által szabadon, és közösen használtathatik, úgy mind azon által hogy a' Duna hajókázás, és azzal egybe kötött hajó vontatás akadályozva ne légyen.—



5-ör Minden házzal bíró lakós a' ki osztott ház helyen tett épületeket, és javításokat akárkinek szabadon eladhatja, és úgy ezek, mint a' Zsellérek minden akár ősi, akár szerzett ingó, és ingatlan vagyonokról szabadon rendelkezhetnek; — önkényt értetődően ebből, hogy az Uraság örökösödésének csak a' végrendelet nélküli magvaszakadás esetében lészen helye.—

6-or Előbbeni lakhelyekről nyertt elbocsátó úti, és előbbeni élet módjokról szóló bizonyság levelekkel ellátott zselléreket a' ház tulajdonosok befogadhatnak.

7-er Minden házzal bíró lakós alább leírt módon a' község igazgatásában bé foly.

8-or A' megtelepedő Község kap az Uraságtól minden bérfizetés nélkül Templomra, Temetőre, és Község házára ház helyet.

9-er Jussa vagyon a' Községnek magok részére egyedül a' Község lakosait kötelező, és a' hazai törvényekkel nem ellenkező rendszabályokat (statutum) az Uraság helyben hagyása hozzá járultával alkotni.

10-er A' külsők elleni minden némű ügyekben az Uraság pártfogásával él a' község.—

II. Köteleztetik minden megtelepedő:

1-ör Házhelyet vállaló, vagy házat vevő honni lakós a' törvények által meghatározott, ha pedig idegen tartománybeli a' legfelsőbb rendelések által kiszabott mód szerint előbbeni

lakhelyeről nyert tanú bizonyság, és illetőleg elbocsátó levelet az Uraságnak bémutatni tartozik.

2-or Tartoznak a' ház tulajdonosok a' házokban befogadandó Zselléreknek bizonyság leveleit az uraságnak 20 pengő forint büntetés alatt bemutatni, — melly Zsellérek befogadásában mindazonáltal a' ház birtokosokat az Uraság helyes ok nélkül nem akadályozhatja. —

3-or Egy egy 300 □ ölből álló ház helyért, és az átengedett jussok használásáért minden ház tulajdonos fizet az Uraságnak évenként 25 pengő forintokat három cs. kir. ezüst húszast egy ezüst forintba, és 60 ezüst húszast egy finom Koloniai márkába számítva.

A' Zsellérek pedig egy az az 1 pengő forintot tartoznak évenként az Uraságnak fizetni.

4-er Minden vállalkozó köteles az Uraságnak azonnal 100 forintokat ezüst pénzben Cautio képpen előre lefizetni, és a' felvállalt telken a' vállalkozás idejétől számítandó egy esztendő alatt az építendő házának leg alább falát felépíteni, — ellenkező esetben a' lefizetett Cautioja, és minden ne talán tett fizetések, és költségek elvesztése mellett, a' felvállalt telke tetleg másnak fog adatni, — melly ponti rendelet azon esetre is kiterjesztetik ha valaki akár gyarmati lakós, akár idegen pusztá ház helyet venne, az illyes tarozik ezen Cautiot az átíratásnál hasonló kötelezés mellett le tenni.

5-ör Az esztendei adót minden egyes házzal bíró lakóstól az e' végre közölök választott pénztárnok az előjáróság befolyásával szedi bé olly formán; hogy azt egy sommában, fél esztendőnként előre u. m. Sz. György, és Sz. Mihály napján az Uraságnak lefizethesse. Melly sommának pontos lefizetésére nézve az Elöljáróság kezeskedni tartozik ollyformán: hogy ha a' fizetés akár melly okból elmaradna, az előjáróságnak minden ingó, és ingatlan javaikból valóságos végrehajtással sommás úton fog az megvétetni.

6-or A' Zsellérektől évenként fizetendő egy ezüst forintot a' ház tulajdonosok tartoznak beszedeni, és azt a' kiszabott időben a' pénztárnoknak által adni, mit ha elmulasztának, vagy valamelly ház tulajdonos a' kiszabott

időben tulajdon tartozását sem fizetné le, hasonló sommás elmarasztás, és végrehajtás után fog az illyes ház birtokoson az megvétetni. —

7-er Ezen új gyarmat díszesítése, és a' tűz kár elmellőztetése végett köteleztetnek a' vállalkozók, és minden építni kívánók házokat homlokkal az útza felé építeni, és úgy hogy oda semmi nemű disztelen, és a' jó izléssel ellenkező épületek ne tétessenek — a' tető Cserépből vagy Zsindelyből legalább, a' kerítés pedig kőfal, vagy deszkából engedtetik, sövényezés, és körül árkolás egy átaljában tiltatik, — mellyek czélerányos eszközölhetésére megkivántatik, hogy minden építni kívánó az építési mintát az Uraságnak jóváhagyás végett bémutassa.

8-or Hogy a' gyárok, mesterségek, és kereskedés minél előbb virágozhassanak, a' megtelepedni kívánóknak előre is alá kell magokat vetni azon szabálynak (statutum) mellynél fogva magok között sem czéheket formálni, sem az ipart megszorító kirekesztő kiváltságos leveleket (exclusivum privilegium) szerezni nem fognak; hanem mindnyájan ugyan azon egy jussal élhessenek, kivéven azon jussokat, mellyeket az Uraság I. a' 3-ik szám alatt magának feltartott, és a' mellyeket vagy maga gyakorolhat, vagy külön szerződés után egynek, vagy többeknek által adhat. —

9-er A' Kereskedésnek, és mesterségnek pedig fő rúgója lévén a' hitel, mellyet leginkább az igazság gyors kiszolgáltatása tart fel — annak okáért alá veti magát minden gyarmati lakós azon szabálynak, minél fogva a' törvénykezés útját az igazság gyors kiszolgáltatásában akadályozó birói parancsolatokkal élni nem kíván, — ellenkező esetben ollyanok a' bíróságtól elnem fogadtatnak, — lemondván egy átaljában az ellentállással élestől (oppositionis remedio).

10-er A' ház helyeket akár osztály, akár eladás végett 300 □ ölesnél apróbb darabokra elszagatni egy átaljában tilalmas; — és azért a' legnagyobb ház helyek is mellyek t. i. több 300 □ öles helyekből vagynak öszve téve csak úgy osztathatnak fel, hogy a' fel osztott házhely minden része egy egész két, három, vagy több 300 □ ölekből álló ház helyet tégyen. —

11-er Az illyes nagyobb ház helyek elosztását, vagy több egész ház helyeknek össze kapcsolását tartoznak az osztózik, vagy vevők az Uraságnak bejelenteni, ki az osztály lehetőségét megvizsgálja, és a' helyben hagyás után megtörténtet a' birtok könyvbe béiktatja, és a' szerződéseket a' történt esetre alkalmaztatja, melly végett a' gyarmat évenként öszvefog íratni. —

12-szer Minden birtok eladásnál tartozni fog a' vevő az adás-vételbeli sommából vétel-részképpen (laudemium) 100 ftól 3 ft 30 xrt, — a' ki pedig végintézet mellett jut a' birtokhoz, és a' végrendelkezőnek nem egyenes örököse annak becs árából 100 ftól 5 ftot tartozni fog az uraságnak fizetni, értvén egyedül ingatlan vagyont, — másból az Uraság vétel részt nem kap. —

13-or Minden házvétel melly az Uraság tudta nélkül történik, a' törvény előtt erő nélkülinek fog tekintetni, annak okáért az Uraság előtt történendő illyes adás-vételi át iratásnál ha a' vételbeli somma az uraság kijáttzására a' vevő által csalárdul eltitkoltatnék, valamint, ha a' végrendelet útján birtokba lépő nem egyenes örökös a' törvényes megbecsülésnél valamely csalárdkodással élne, az illyes csalárdkodó költségén tartandó földes Uri széken kétszeres vételrész fog a' csalárdkodó vagyonából kivétni. —

14-szer Hasonlóan ha valaki a' lakósok között az általengedeteken kívül akármelly jussok gyakorlásába avatkoznék, az illyes költségén tartandó úri széken 100 ezüst forint büntetésben sommás úton fog elmarasztatni, és az elégtétel akárhol található vagyonából végrehajtás útján eszközöltetni.

15-ször Köteleztetik a' Község az Uraságtól Templomra, Oskolára, és Község házára ingyen nyert házhelyen egy esztendő alatt az építéshez fogni, — ezen házhelyek más célra leendő fordítása egy átaljában tiltatik.

16-or Az Uraság képviselőségét elismérni tartoznak.

17-szer Szavazati többséggel, és az Uraság helyben hagyásával alkotott új szabályokat elfogadni, és azokhoz magát alkalmazni minden gyarmati lakós köteles. —

III. A' belső rendszer, község igazgatása, és a' közjó előmozdítására nézve: —

1-ör Köteles a' Község minden esztendőben, és ugyan csak Januarius 1-ő és utánna következő napjain egy Közgyűlést tartani, ha pedig a' körülmények azt egyébkor is szükségessé tennék, az Uraság által határ idő rendeltetik, és legalább 3 nappal előbb köz hírül tétetik, — melly közgyűlésben:

a.) Helye, és szavazata vagyon minden házzal bíró lakósnak.

b.) Az Elnökségre az Uraság hivatik meg.

c.) A' Tanácskozási tárgyat szavazati többség dönti el.

d.) Minden végzés csak az Uraság helyben hagyása után nyeri kötelező törvényes erejét.

Az illyes közgyűlésen:

A.) Magok részére egyedül a' Községet, és ennek lakósit kötelező, a' hazai törvényekkel nem ellenkező, 's egy harmadik jussaiban nem vágó szabályok (statutum) az Uraság meg-egyezése hozzá járultával alkottatnak.

B.) Az ezen Szerződés kétséges pontjai az Uraság által felvilágosítatnak, felmaradván a' meg nem elégedő közönségnek a' törvényes úton való keresete.

Megjegyeztetvén e' pontnál hogy a' kétség, és félre értés esetében a' német nyelvű fordítás elmellőzése mellett, a' magyar tekintetik eredeti szerkezeztnek.

C.) Jussa, és kötelessége van a' községnek az Uraság által minden hit, vallás, és nemzet külömbsege nélkül elő terjesztett házzal bíró három lakós között választani:

1-ször Egy Birót

2-or Egy pénztárnokot, ki egyszer'smind Tanácsbeli hivatalt visel, és

3-or Három Tanácsbelit. —

A' Fő Biró, és Pénztárnok minden három évben újra választatik, — úgy szinte a' Tanácsbeliek is, mindazonáltal, ha időközben akár mellyik tisztviselő valamely bűn, 's büntetés által terheltetnék, és abban elmarasztaltatnék, azonnal Hivataljából a' Közgyűlési kihirdetés után ki marad, felmaradván birtokon kívül per úton lehető keresetek.

Megszaporodván idővel a' gyarmat, és több Elöljárókat, vagy éppen rendezett Tanácsot kívánna, azok választásában hasonló módon fog békfolyni az Uraság. — Jegyzőt szintén az Uraság megegyezésével fog a' Község választani.

Az e'képpen választott Elöljáróság a' földes Uri fő felügyelési jusnak fenttartása mellett:

1-ör Tartozik minden vagyonával kezessen a' Pénztárnok kezelése alá bizott pénztárról, és az esztendei úri adó rendes, és pontos fizetéséért.

2-or A' számadók számadásait előlegesen megvizsgálni, és bővebb vizsgálatul, és megbírálsul az uraságnak legfőlyebb egy negyed esztendő alatt bémutatni.

3-or A' lakósok árváira való gondviselés, és vagyonokra nézve kezelés, — mi végett az árvák vagyonának legalább két Tanácsbeliek jelenléttében leendő őszveirása, az Uraság helybenhagyásával gyámatya rendelése, a' tőkék biztos helyre való kiadása, és mind azokról, mind azok kamatjairól felelőség, — az árvák jó, és czélerányos nevelésökre, és szükséges oktatásokra felügyelés, a' gyám atya számadásainak megvizsgálása, és azok megbírálsul az Uraságnak leendő bényujtása, és mind az mi a' szülők kötelességök lehetne, helyettök az árvákért elkövetni fő kötelességök leendő.

4-er A' Község szolgálinak felfogadása, és azok elbocsátása hatalmában vagyon.—

5-ör Tartozik végre a' belső jó rendre felügyelni, a' község gazdaságát nevelni, kisebb vétségeket megfenyíteni, a' polgári viszonyokból eredő ügyekben az alább meghatározott sommáig bírószkodni — szóval a' hazai törvények, köz igazság, bevett jó szokás, és fenn állott 's állittandó szabályok szerint, az egyes lakósok, és innen eredő község javát előmozdítani. —

D.) Minden egyéb a' községet érdeklő politicus tárgyak, mellyeket a' helybeli Tanács el nem intéz, vagy ennek intézetével a' közönség bémem elégszik, a' közgyűlés eleibe terjesztetnek.—

2-or Magára válalván az Uraság a' Község' pártfogását, és védelmezését, — de egyébbérlant tulajdon jussai fenttartása, és védelmezése tekintetéből is, köteleztetik a' község, vagy annak egyes lakósi ha t. i. illyeseknek az egész községre, vagy az Uraság jussaira békfolýással lennének minden külsőkkel kötendő társaságok, egyességek, és más minden néven nevezendő szerződésekről, úgy minden ügyekről, mellyeket külsőkkel, vagy egész társaságokkal, vagy községekkel kezdendnek, minden kérelmeket mellyek az illyesekhez intézendők lennének az Uraságnak bejelenteni, bépánaszolni, minden akár vérengző, akár polgári megbántásokat, hogy e'képpen mint tulajdon jussait ha ne talán sértve lennének fenntarthassa, és illetőleg vissza szerezhesse, mind pedig pártfogása alatt lévő gyarmati lakósait oltalmazhassa.—

IV. A' polgári viszonyokból támadható perekben, következő idomú bíróságoknak tartoznak magokat alá vetni minden Uj Megyeri lakósok, u. m.

1-ör A' hazai törvények értelmé szerint szabadon élhetnek választott bírósággal (compromissum), melly bíróságnak tagjai, idoma, köre, és határa a' felek írásban foglalt megegyezésektől füg, — ha tehát a' Felek valamely polgári ügyben választott bírósággal kívánnának élni, — az erről szóló írásban foglalt egyeségnek párját az uraságnak, a' ki által mindazonáltal törvényes ok nélkül ezen jussokban nem akadályoztathatnak, bé adni kötelesek.

2-or A' község Birája két Tanácsbelivel szóbeli summás úton bírószkodik.

a.) Mindennemű polgári ügyekben melyekre nézve magokat a' Felek szóval vagy írásban ezen bíróságnak alá vetik.

b.) Minden világos vagy könnyen tisztába hozható adósságokban, melyek 20 ezüst ftokat fölül nem haladnak.

c.) Az adó fizetésben hátra maradó lakosok ellen, ha bár mi nagy sommát tenne adóbeli tartozások.

A' birtokon kívüli folyebb vitel az Uri-Székre engedtetik meg.

Perbeli költségek a' vesztő felet terhelik.

3-or Az Uraság vagy ennek a' bíróságra különösen kijelelt törvényt tudó megbizotja, sommás szóbeli rövid úton bíróságnak:

a.) Mindennemű polgári ügyekben ha a' Felek szóval vagy írásban ezen bíróságnak magokat alá vetik.

b.) Minden világos és könnyen tisztára hozható, és 100 ezüst ftokat fölül ne haladó adósságokban.

c.) Azon esetben ha az Uri adó az előjáróság' tartozó befolyásával a' pénztárnok által az Uraság pénztárába a' kiszabott időre bé nem fizettetnék.

A' birtokon kívüli folyebb vitel a' nemes Vármegye törvényszékére engedtetik meg.

Perbeli költségeket a' vesztő fél köteles vinni.

4-er Az Uri Szék, melly kirekesztőleg az Uj-Megyeri lakosok ügyeikre nézve külön tartatik, és mellynek elnöke és két meghívott közbirája a' földes úr, vagy annak tisztjei lehetnek, a' szavazattal bíró törvényes biznysággal következő ügyekben formás uton bíróságnak:

a.) Azon viszonyok, és esetekre nézve, melyek ezen szerződésből, és általjában a' földes Ur és lakosok, úgy nem különben az Elöljáróknak lakosokkal, és viszontti viszonyaiból eredhetnek, — ha t. i. a' község köz gyűlésében el nem intéztethettek.

b.) A' vétel, és örökösödési rész (laudemium) felett történt csalárdkodásokban.

c.) A' királyi haszonvételekben úgy nem különben minden az Uraság által feltartott jussokban való bé avatkozások esetében.

d.) Mindennemű polgári ügyekben, melyek az előbb leirtt sommás útú bíróságok' körét, és határát túl haladják, és melyekre nézve magokat a' felek más bíróságnak alá nem vetették.

e.) A' számadók megvisgált számadásai megítélésében.

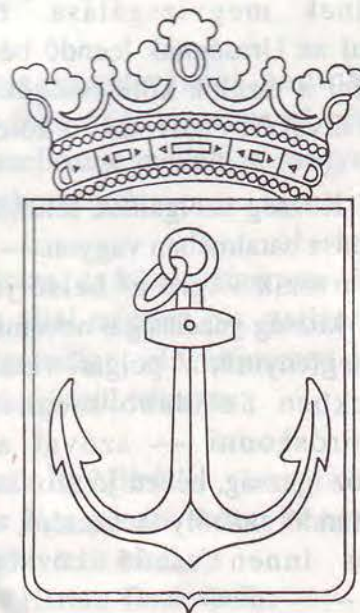
f.) A' község birájától folyebb vitt ügyekben.

A' birtokon kívüli folyebb vitel a' Nemes Vármegye törvényszékére engedtetik meg.

Az Uri-Széki költségek kivévén az a.) alatti ügyekben melly a' községet terhelik mindég a' vesztő félen vétetnek meg, mellyre szükséges arányt az Uri-Szék készíti, és a' keresetbeli ügyel együtt megítéli.

Melly e'képpen leirtt szerződési pontokat, és szabályokat részemről, és maradékim részéről megmásolhatatlanul úgy adtam ki: hogy az csak a' község jól léte úgy kívánván az ezen szerződés rendében leirtt módon, az én, vagy maradékim megegyezése hozzájárultával módosíthatatik, megváltoztathatik, a' később hozandó új törvények értelméhez, és a' község kor-szelleméhez arányoztathatik. Melly szerződés két egyenlő példánya általam írva, és élő pecsé-temmel erősítve egyike a' Nemzetségem, másika pedig a' község Levéltárába letéttetik, hason nyomtatott példányai pedig minden ház-birtokosnak Uradalmi fő tisztem alá írásával, és Uradalmi pecsétemmel erősítve kiadatik.

gróf Károlyi István



Az I. világháború újpesti áldozatainak emlékei

Az 1923-ban emelt világháborús emlékműre 223 újpesti katonaáldozat nevét vésték.

A szobor talapzatának felirata a következő volt:

„Az elveszett hősök dicső emléke, adjon erőt a további küzdelemhez!”

A háború kitörésének 80. évfordulóján az alapkőokirat eredeti szövege első részének, illetve az áldozatok névsorának közreadásával emlékezünk.

Az Olvasónak üdvöt az Úrban!

Ez a szobor Lukáts és Szamosi szoborművészek alkotása, melyet a Weigele Sándor vezetése alatt álló Újpesti Dalkör kezdeményezése, áldozatkészsége és buzgólkodása hívott létre, a legelső nyilvános szobormű Újpesten. Leszögezhetjük nyomban, hogy mindenképpen méltó ahhoz, hogy városunknak legelső nyilvános szobra legyen. Méltó, mert a magyar nemzetnek ama gigászi élet-halál harcához kapcsolódik, melyet a lezajlott világháborúban vívott. Nem szenved kétséget az sem, hogy mindenkor a legelső is marad Újpest szobrainak rangsorában. Mert ifjú városunk hazaszeretetének első igazi megnyilvánulását dokumentálja, melyet a háború váltott ki belőle.

Históriailag megállapított tény immár, hogy Magyarország nem kereste ezt a háborút. Amióta honszerző Árpád ezer esztendővel ezelőtt birtokába vette Attila örökét a Kárpátok és az Alpok bástyaival övezett közép dunai medencét, a magyar nemzet úgy a saját országában, valamint a külfölddel szemben mindig a legnagyobb politikai önzetlenséget tanú-

sította. Önös érvényesülési vágy sohasem fűtötte sem az itt lakó és később befogadott idegen népekkel, sem pedig a szomszédos országokkal szemben. Lelkületéből merőben hiányzott a nacionalizmus nemzetiség-rontó vonása, valamint az imperializmus hódításvágya. A magyar nemzet a múltban mindenkor, a történelemben példátlan liberalizmussal annyi szabadságot adott a vele egy államban élő nemzetiségeknek — úgy politikai tekintetben, vagyis a törvényhozás, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás vonalán, mint az egyház és az iskola-
láztatás, tehát a kultúra terén, valamint különösen a gazdasági érvényesülést illetőleg — amennyi csak az állam egységének veszélyeztetése nélkül lehetséges volt. Akinek annyira élet-feltétele a szabadság, mint a magyarnak, az nyilvánvalóan más népnek sem tud zsarnoka lenni. Hogy a nemzetiségrontó nacionalizmus sohasem dühöngött Magyarországon, azt ékesszólóan hirdeti, hogy nemzetiségeink azóta, hogy betelepültek, vagyis a XIII-ik század óta, mindmáig nem csak hogy nyelvükben és hitükben érintetlenül fennmaradtak, hanem időközben számbelileg valamint gazda-

sági és művelődési tekintetben tekintélyesen meggyarapodtak. Amiként a nemzetiségtipró nacionalizmus, azonképpen hiányzott a magyarságban az imperializmus jellemvonása is. Magyarország, mióta Könyves Kálmán királya alatt eljutott a tengerhez, ami minden állam nélkülözhetetlen létfeltétele, tehát immár a 9-ik évszázada változatlanul ugyanazon területre korlátozódik. Elvéve akadt egy-egy uralkodó, mint Nagy Lajos és Hunyady Mátyás, kikben lobbott vetett a hódítás vágya, de nemzetük nem fogott tüzet és így hódítmányuk halálukkal rövidesen lefoszlott az anyaszágról. A magyarság antiimperializmusát nyilvánvalóan determinálja hazájának páratlan földrajzi és gazdasági egysege, de eme külsődleges okhoz, párhuzamosan belső ok is társul, és pedig a szabadságra született nép lelki diszpozíciója. Éles fénysugárt vet erre a magyarság jogi felfogásának első megnyilvánulása, az Aranybulla mely szerint a magyar nemes nem tartozik hódító háborúba követni királyát.

Magyarország eme jellemvonásaihoz és a belőlük magyarázható egész múltjához híven ezúttal sem kereste a háborút. Sőt az egyetlen kormány mely a fenyegető világégés látomására a háború ellen foglalt állást, a magyar kormány és Tisza István volt. Midőn azonban az üzleti féltékenység jelmezében jelentkező angol imperializmus, a jogosulatlan bosszúszomj maskarájába bújt francia és a pánszlávizmus szörnyszülöttének népviseletével leplezett orosz imperializmusok segédletével, a német imperializmus tönkretétele céljából megteremtette az úgynevezett Antantot és a gyilkos szerbiához intézett ultimátumunk ürügyén a fél világgal a németiségre támadt, Magyarország is kénytelen volt fegyvert

ragadni és pedig nemcsak mint a különben történelmi viszonyokból és pedig a magyar-német egymásra utaltságból folyó és a hármasság illetve kettős szövetségben kicsúcsosodott évezredes középeurópai keresztény germán közösség tagja, hanem minden józan reálpolitika értelmében is a német mellett, ha nem akarta összetett kézzel nézni, hogy léte kérdésében róla, nélküle és ellene döntenek. Ősi hősi kardját azonban csupán önvédelemből húzta ki. A számtalan harcfél sorában ő volt az egyetlen, melyet nem a hódítás vágya vitt harcba, melynek háborús céljai az egyre szaporodó diadalok, az egyre növekvő hódítmányok közepette nem változtak, növekedtek, mértéktelenedtek el. Hogy úgy volt, döntően bizonyítja Magyarország állásfoglalása mikor először bocsájtkozhatott, mint közvetlenül érdekelt fél, békétárgyalásokba. A bukaresti békére gondolunk, mikor is a magyar lelkekből egy értelemmel pattant ki az az irányító jelszó, hogy: „egy akácfa sem kell nekünk Romániából”. És a magyar közvélemény eme jellemző jelszavát képviselte hivatalos politikánk is. Magyarország az egész háború folyamán soha nem szerepelt mint a béke akadálya és így nem volt része a háború mértéktelen meghosszabbításában. Ellenkezőleg a béke első galambja is az ellenséges népek sorában a magyar parlamentből szállott ki a háború borzalmaitól elárasztott földre, 1916. december hó 16-án. És mikor két nappal rá december hó 18-án, anélkül különben, hogy a magyar felszólalásról tudomása lett volna, az Unio elnöke az első egyenes felhívást intézte a háborús felekhez a béke érdekében, a legőszintébb együttérzést kétségkívül Magyarország támasztotta. Annál is inkább, mert Wilson az egyes államok és

ezekben belül a különböző nemzetiségek szabadságát hirdette, békeprogramja tehát szintén antiimperialista célzatú volt. Ilyenformán Magyarország volt az egyetlen állam, melytől az amerikai békeprogram még csak új orientációt sem kívánt, hiszen Árpád népe Wilson alapján áll immár ezer esztendő óta. A magyarság tehát a legszebb reményekkel nézhetett a béke felé, mely felé hosszú tapogatódzások után 1918. október 5-én tette meg szövetségeseivel egyetemben az első döntő lépést. Úgy látszott, hogy kardját, mit a lovagok jelégéhez híven, igaz okból húzott ki, becsülettel fogja visszadugni hüvelyébe. A béke azonban nekünk, éppen nekünk, merőben az ellenkezőjét hozta meg annak, amit vártunk tőle és amit mint háborús felek méltán érdemeltünk. Reményeink vetését az aratás várva várt pillanatában elborította a forradalom lávája.

Rab Magyarországot az emberi nemet megcsúfoló zsarnokok prédájára hagyta, csonka Magyarországot pedig a kommunizmus poklába taszította. A forradalom tehát végső eredményében megghiúsította, hogy a magyarság a háborúban hozott áldozatok fejében létét és fejlődését biztosítsa.

Újpest város polgársága derekasan kivette részét a nemzet élet-halál küzdelmében. Fiai hősieken állották a harcot és hűségesen áldozták életüket az emberiségükből kivetkőzött szerb komitácik ellenében, az éhségtől elgyötört Premyslben, a Kárpátokon átgördülő orosz hengerrel szemben, a gorlicei áttörés véres rohamában, az orosz mocsarak nyirkában, az orosz hómezők fagyában, a doberdó poklában az Alpok kavernáiban és lavínái közepette, a Karszt szomjas ormain, a magyar tenger hullá-

main, a hátbatámadó oláhhal szemben és a francia pergőtüzekben.

Hősies önfeláldozásuknak maradandó emlékjele ez a szobor.

Azonban korántsem csupán hősi halottaink emlékét dicsőíti e szobormű. Hanem igenis hirdeti azokét is, kik a háborúban nélkülöztek és szenvedtek, akik sebeket kaptak, akik csonkán, bénán, vakon, süketen, betegen tértek haza, kik betegségük folytán idehaza értek korai halált, akiknek nyomuk veszett és akik végig szenvedték a fogság gyötrelmeit, avagy elpusztultak a fogság gyötrelmei közepette.

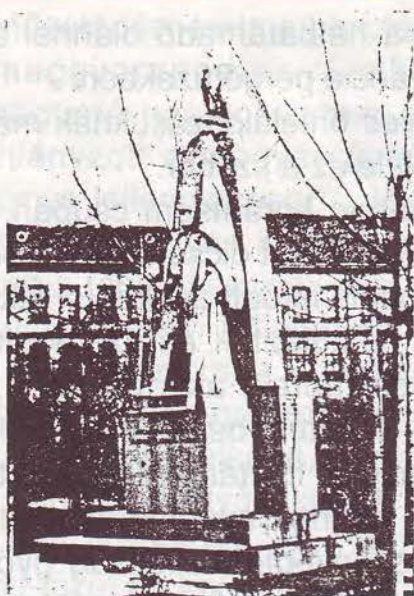
De nem is csupán az újpesti katonák önfeláldozását halhatatlanítja ez a szobormű, hanem egyben a város polgárainak önfeláldozását is, azokét, akik a háború alatt a távollévő harcosok helyett is dolgoztak, akik idehaza nélkülöztek, szenvedtek és veszítették el ezek következtében egészségüket, sőt életüket, végül akik javaikkal, vagy munkájukkal önként állottak a köz szolgálatára.

Jelen szobormű tehát tulajdonképpen az egész város önfeláldozó háborús erőfeszítését szimbolizálja.

A páratlan önfeláldozó erőfeszítés pedig minek a magyarság élet-halál harcában tanúi voltunk városunkban úgy, mint szerte a hazában a legbiztatóbb reménység forrása nagy Magyarország feltámadását illetőleg. Nép, mely ilyen önfeláldozásra képes, nem pusztulhat el, de bizakodó szemmel nézhet a jövő felé!

Kelt Újpest városában az Úr 1923-ik évében, Szent Jakab havának 18-ik napján.

Dr. Semsey Aladár
polgármester



Andrássy Miklós, dr. Antony István, Antal Lajos, Bálint Oszkár, Barbarik Mihály, Bauer Béla, Bocskay Balázs, Bednay Vilmos, Bej János, Benkó Károly, Benkovits Imre, Berger Ferenc, Berkovits Gyula, Blum István, Blatt Hermann, Brattenauer Károly, Braun Nándor, Buday Sándor, Buday László, Bukovits István, Buzás István, Czinege István, Czinker Ignác, Cserni András, Csillag Ferenc, Csizarik István, Csóka Dániel, Danyó István, Deicht Jenő, Dezső Lajos, Dolnik József, Dürr János, Dürr György, Edelheit Gyula, Einwag Lajos, Emmerling József, Erős János, Erdős Ferenc, Erdős József, Érdős Sándor, ifj. Farkas Béla, Fábián István, Fáth Ede, Fehérvári József, Fejes Károly, Fersch Lajos, Fitzay István, Fitzay Ferenc, Fleischhauer Tóbiás, Fokt József, dr. Frank Béla, Franczosa György, Frész Ferenc, Friedmann Lajos, Friedrich Lajos, Fuchs Károly, Furiakovics Lipót, Geduldig Károly, Gelle István, Gellérthezyi József, dr. Gerő István, Gerhoffer Károly, Goda Géza, Grossman József, Dölle István, Greiner Richárd, Greiner Viktor, Grünfeld Dezső, Guttenberg József, Günter József, Hackl Ferenc, Hayek Adolf, Hajdók János, Héder János, Hercz Károly, Hevesi Béla, Hochberger Lajos, Hock György, Holczer Manó, Horváth Gusztáv, Horváth György, Horváth Lajos, Horváth Mihály, Hrabovszky Emil, Hriný József, Hunnel József, Ihring István, Ihring Pál, Jávorszky Ernő, Juhász

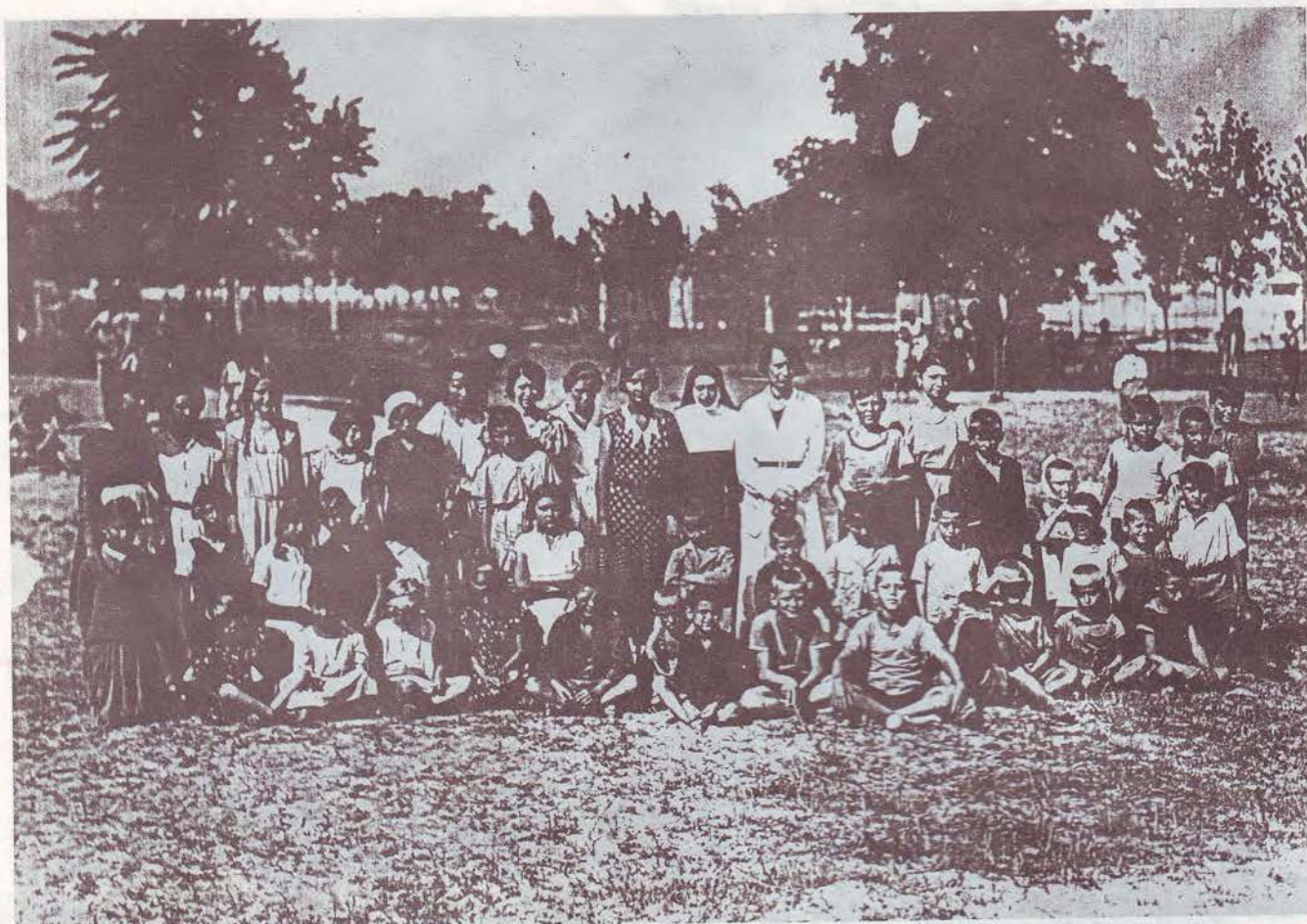
Sándor, Kamicskó József, Kégl Ede, Keipert Antal, Kicherer Frigyes, Kiss Ernő, Kiss Sándor, Klein Miksa, Kobida Sándor, Koczanda Ferenc, Kolofi Rudolf, ifj. Komár Lajos, Komers Oszkár, Konecsny József, Korén Rezső, Kovács Lajos, Kovács Mihály, Krakóra József, Krausz Dezső, Kreiser Árpád, Krén Károly, Krén Ferenc, Krisztics Gyula, Kutrás Imre, Ladányi Dezső, László Lajos, Leichtner József, Lengyel István, Lévai Elemér, Lieber Gyula, Lőbl Zoltán, Lőwy Izidor, Lucki Sándor, Lukács István, Machner Imre, Magyar István, Magyar Ferenc, Magyarosi János, Mányoki Mihály, Marmorstein Ernő, Martinovics József, Martinovics János, Matusik Antal, Mellinger Mátyás, Messinger Zsigmond, Michäelis Ferenc, Miskolczy Gyula, Molnár Péter, Moravitz József, Nagy Béla, Nagy László, Nasser Elemér, Németh András, Neumann Alfréd, Nevelics Mihály, Nichter Lőrinc, Nikó István, Nyiri István, Novelinka József, Obermayer István, Okler Antal, Orbán András, Ortner Ferenc, Palásti Béla, Perbai (?) Jenő, Peskó József, Petrik György, Pollák József, Pollák Pál, Porzsolt Imre, Postankó Gábor, Prád József, Radó Miklós, Radótz László, Raszl László, Recsegi Kálmán, Reis Dezső, Reiter Jenő, Ringeisen Ferenc, Róth Gyula, Róth Ödön, Rusznyák László, Rüll József, Schlathaus Mihály, Sebestyén György, Sekanina Márton, Siffler Rudolf, Silberstein Jenő, Sipos Jenő, Sötét Ferenc, Statocsny Emil, Stern Jenő, Steiner Henrik, Strausz Sándor, Strobl Károly, Sudik József, Schubert Gusztáv, Schwartzkopf Ferenc, Schweiger Vilmos, Szabó Árpád, Szabó István, Szabó József, Szabó Lajos, Szedlacsek János, Szeidler Salamon, Szekeres István, Székely Mihály, Szentirmay Árpád, Szentirmay Attila, Szilágyi Lajos, Stluka Ferenc, Theobald József, Tóth Béla, Tóth Ede, Török Pál, Troszt András, Thurzó János, Tusz János, Tresz Ödön, Urbasek Alfréd, Vajda János, Vermes Ernő, Virág Gyula, Viszok József, Vladutz József, Vlassits J. Valdemár, Vozák István, Weisz Izsó, Wiegner Antal, Wilhelm Márk, Zachár Imre, Zetz Géza, Zsuzsánszky Mihály.



Az újpesti Károlyi Sándor Kórház — mint hadikórház — ápolottjai 1915-16-ban.



Az újpesti frontkatonák egy csoportjáról készült fénykép (1917)



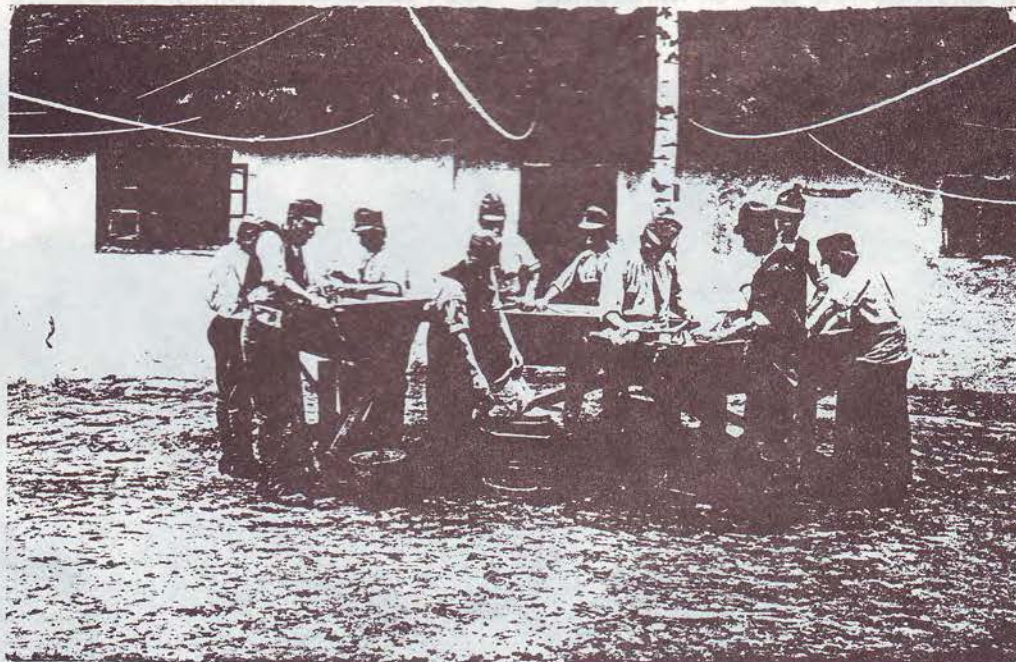
Kollár Miklós újpesti gyáros által alapított Hadiözvegyek és Árvák Otthonának lakói (1918)



A világháborúban elesett BESZKÁRT-alkalmazottak emléktáblája az Angyalföld Kocsiszín egyik épületének falán



*Sebesült újpesti katonák egy csoportja a Károlyi Sándor Kórházban
(1916)*



*Újpesti katonákról a fronton készült korabeli fotó
(1917)*

Bardócz Ernő*

Adatok az Újpest-Clarisseum (Szt. István plébánia) történetéhez

1870 tavaszán gróf Károlyi Istvánné (szül. báró Orczy Mária) és menyje, gróf Károlyi Sándorné (szül. báró Kornis Clarissa) életre hívják gróf Károlyi István hathatós támogatásával a „BUDAPESTI GYERMEKMENHELY EGYLETET”.

1882 tavaszán az intézmény helyét a rákospalotai határban lévő ú.n. István-telken jelölték ki. A kijelölt telken építendő központi épület, gondnoki lakás, tan- és műhelytermeket magukba foglaló épülethez megtervezésével a Károlyi család Ybl Miklóst kérte fel.

Erről Ybl Ervin: Ybl Miklós c. monográfiájában így ír: „Újpest-Rákospalotán az Árpád út 101. — ma 199. — szám alatt, közel a vasúti állomáshoz áll Ybl Miklósnak

egy elfelejtett építészeti kompozíciója, az 1881-82-es évekből a Károlyiak jóvoltából épült CLARISSEUM GYERMEKMENHELY. (Tervei az Ybl hagyatékban.)

Építőmestere: Wahl Hugó. Az emeletes, részben vakolt, sárgás téglás épület közepe és háromtengelyes oldalszárnyai előre ugranak. Középen a ferencvárosi templomra emlékeztető román stílusú kápolna uralkodik, az előbbieknél szerény utódja.”

Ugyancsak a neves szerző az 1880-as évek munkáihoz csatolt fejezet 14. számú jegyzetében bőven adja a kápolna szakmai és művészetelemző leírását.

Az alapkö ünnepélyes letétele 1882. július 12-én történt, a főépület átadása pedig 1884 tavaszán.



A Károlyi család levéltári anyagából megállapítható, hogy a Szent István Király tiszteletére szentelt templom építésének költségeit hálából a visszatérés kegyelméért Károlyi Sándorné (szül. báró Kornis Clarissa) teremtette elő. Ő, mint az utolsó iktári Bethlen lánya, reformátusként kereszteltetett meg, házassága előtt tért vissza az Egyházba. A templom berendezési költségeit özv. Károlyi Istvánné (szül. báró Orczy Mária) viselte.

Ő az adományozója a Szent Istvánt ábrázoló oltárképnek is. Az oltárképet a művészettörténészek a fóti képhez igen hasonló felfogás és modell alkalmazások miatt Bláss Károlynak vagy növendékeinek tulajdonítják.

Az 1967-68. évi templomfestés alkalmával helyéről lekerült oltárképet művészen megtisztították és ekkor megállapítható lett a szignálás: Kestler József, Wien, 1885. (Bláss növendéke és iskolájának neves követője volt Kestler.)

Az alapítványi ház vezetését az Irgalmas Nővérekre bízták. Az intézmény igazgatását és lelki vezetését a váci püspök által küldendő vácegyházmegyés pap látta el 1923-ig.

1903-ban a Gyermekmenhely átszervezésével kapcsolatban az alapítvány átalakult leánynevelő intézetté és internátussá. A vezetést változatlanul váci papok és irgalmas nővérek látták el. A kertészképző tan- és műhelyépületéből (ez is Ybl-tervezés!) Károlyi Sándor életre hívta az „ISTVÁNTELKI STEFANEUM” néven az idősek házát.

1910. évben Károlyi László a Clarisseumi alapítványi épületekben helyezte el az újpesti leánypatronázst és a SZENT ERZSÉBET EGYLETET, mely lényegében Vincés nővérek vezetésével (kik a patronázsbeli leányok gondozását végezték) 1923-ig működtek az alapítvány keretében.

1922-ben kezdődött meg a tárgyalás Bosco Szent János nevelő rendjével, a szaléziakkal, az alapítvány átvételére. A Károlyi Uradalom eszmei bér kikötése mellett átadta az alapítványt (1,- pengő!) épületeivel együtt a rendnek, hogy ott változott körülmények között, az alapítók szellemében folytassák a nevelői munkát.

A CLARISSEUM EGYHÁZKÖZSÉG ÉS PLÉBÁNIA ALAPÍTÓLEVELE

A 7033/1948 okt. 25-én kelt leiratában dr. Pétery József váci megyéspüspök úr közli, hogy 1949. január 1-jével az új plébánia külön egyházközséget képez. 1950-től a Clarisseum Egyházközséget és a plébánia híveinek gondozását a Váci Egyházmegye vette át.

Bardócz Ernő lekipásztorkodása alatt a Clarisseum Egyházközség területi kiigazítást illetve nagybővítést nyert dr. Kovács Vince Apostoli Kormányzó Úr 1231-3/1958 sz. rendelete értelmében. Ebben a leiratban 1958. július 1-jétől kezdődő hatállyal a Váci Székeskáptalan meghallgatása és döntése alapján az Újpest-Főplébániától és az Újpest-Nap u.-i plébániától leválasztott terület lelkigondozása az Újpest Clarisseum Szent István Király Plébánia kötelessége az 1427-es canon 2. §-ban foglaltak szerint. Megjegyezni kívánom, hogy a Clarisseum Plébánia, mely valaha Rákospalotából szakadt le, Nagy-Budapest rendezése folytán mint politikai terület Bp. IV.-Újpest kerülethez lett csatolva. Az Újpest-Rákospalota vasúti felüljáró építése során, a templomkertből egy jelentős részt elvettek, a Don Bosco szobrot áthelyezték. Az egykori rendház és nevelőintézet 1950-től állami jellegű leánynevelő intézményként működik.

**Bardócz Ernő (1919–1986) kanonok, kerületi esperes, az újpesti Főplébánia plébánosa volt.*

Helytörténeti hírek...

☞ Kibővült alapítványunk kuratóriuma. Az Újpesti Helytörténeti Alapítványt eddig négy tagú kuratórium irányította. 1995. január 1-jétől Pákozdi Kálmán az Újpesti Vagyongazdálkodási Rt. vezérigazgatója, Hollósi György a RICOPY Kft. ügyvezető igazgatója és ifj. Hirmann László a Bródy Imre Gimnázium igazgatóhelyettese kapcsolódik be az irányító testület munkájába. Mindhárom új kurátor újpesti, és eddig is aktív tevékenységet folytattak az alapítvány célkitűzéseinek megvalósításában.

☞ Tizenkét újpesti általános iskola nevezett öt fős csapatokat a februári diákvetélkedőre. Október 12-én megkezdődött a diákok felkészülése a nemes versengésre. A vetélkedő témája ismét ÚJPEST!

☞ Október 18-án az Újpest Városvédő Kör néhány szakembere és dr. Czétényi Piroska műemlékes mérnök részvételével megvitatásra került az az önkormányzati rendelet-tervezet, aminek elfogadása esetén műemléki védelmet kaphat több, arra érdemes újpesti épület. A jegyzék összeállításában a Városvédő Kör tagjainak javaslatait is figyelembe vették.

☞ Nagy örömmel köszöntjük egy régi, patinás újpesti épület újjászületését! Az István út és a Deák Ferenc utca sarkán álló épületet és benne az egykor működő KÖZÉRT üzletet, Borbély László közismert újpesti vállalkozó — volt válogatott labdarúgó — felújította és nemsokára kávéházként megnyitja. Gratulálunk a szakszerű, szép helyreállításhoz, a régi korok hangu-

latát idéző portálhoz. Külön értéke a háznak az eredeti kapu restaurálása. Borbély úrnak gratulálunk, reméljük példáját még sokan követik!

☞ Felhívjuk azon újpesti középiskolai tanulók figyelmét akik az Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny (OKTV) történelem tagozatára jelentkeztek, hogy amennyiben újpesti helytörténeti témát választottak, dolgozatukat küldjék be szerkesztőségünkbe. Ha munkájuk színvonala lehetővé teszi, dolgozatukat publikáljuk. Az OKTV által megadott témák: 1.) Ház és ember. Egy épület társadalmi története. 2.) Az infrastruktúra változása lakóhelyemen a vasútépítéstől napjainkig.

* * * *

ELNÉZÉST! Az Újpesti Helytörténeti Értesítő szeptemberi számának szponzor-listájából — figyelmetlenségem miatt — kimaradt Iványi János és Iványiné Konrád Gizella neve. Tőlük és olvasóinktól is elnézést kérek.

A szerkesztő.

*Minden Kedves Olvasónknak
kívánunk a közelgő ünnepekre
jó pihenést, boldog Karácsonyt
és szerencsés új esztendőt.*

Az alapítvány támogatói:

ASCHNER LIPÓT ALAPÍTVÁNY, CHINOIN RT.,
ÉPORG KFT., FÜRST SÁNDOR,
IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA, IVÁNYI JÁNOS,
DR. KAPOLYI LÁSZLÓ, ÚJPEST KFT.,
ÚJPEST KÖZMŰVELŐDÉSÉÉRT ALAPÍTVÁNY,
ÚJPESTI KÖZÖSSÉGI TV,
RICOPY KFT., SZOC.DEM.PÁRT ÚJPEST

Kiadja: az Újpesti Helytörténeti Alapítvány
Hock Zoltán elnök

Szerkesztő: Kadlecovits Géza
Szerkesztőség: 1047 Bródy Imre u. 1. Tel.: 160-5369.
Tipográfia: Wagner Attila
Készült: TUNGSRAM PRINT Kft. nyomdaüzemében
Vezető: Bese Andrásné